
ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՍՏԱՇՐՁԱՆ՝ ՆՎԻՐՎԱԾ ՏԻԳՐԱՆ ՉՈՒԽԱՃՅԱՆԻ
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆԸ

Հայ դասական պրոֆեսիոնալ կոմպոզիտորական դպրոցի սկզբնավորող Տիգրան Չուխաճյանի երաժշտությունը նշանավորեց մի ամբողջ պատմական դարաշրջան և խոր հետք թողեց հայ դասական երաժշտության պատմության մեջ՝ զգալիորեն պայմանավորելով այդ արվեստի հետագա առաջընթացը: Հայ երաժշտական թատրոնի հիմնադիր Ս. Չուխաճյանի հրաշքով պահպանված ու մեզ հասած, դեռևս անտիպ ու Ե. Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարանում գտնվող նրա դիվանում հանգրվանած ձեռագիր վեց օպերաներով՝ պատմառամանտիկական «Արշակ Բ», կոմիկական օպերաների տրիադան՝ «Արիֆի խորամանկությունը», «Քյոսե Քեհյա» և «Լերլերիջի Հորհոր աղա», հայրենասիրական «Ինդիանա» և «Ձեմիրե» հեքիաթօպերա, հայ դասական երաժշտության մեջ արմատավորվեց օպերային մի քանի ժանրեր: Ս. Չուխաճյանն է հեղինակել հայկական ռոմանսի անդրանիկ նմուշները, նրա անվան հետ է կապվում հայկական դաշնամուրային երաժշտության սկզբնավորումը: Ծանրակշիռ է Չուխաճյանի սիմֆոնիկ ժառանգությունը. սիմֆոնիկ նվագախմբի համար գրված երկերով նա դրեց հայկական սիմֆոնիկ երաժշտության հիմքերը:

Ս. Չուխաճյանը հայ երաժշտական թատրոնի առաջին կազմակերպիչն էր. հայկական առաջին օպերաների ստեղծումն ուղեկցվեց երաժշտական թատրոնի հիմնարկմամբ: Ս. Չուխաճյանի և Տ. Գալեմճյանի ղեկավարությամբ ստեղծված «Օսմանյան օպերային թատերախումբը» հայ իրականության մեջ բացառապես հայ արտիստներից կազմված անդրանիկ երաժշտական թատերախումբն էր (այն առաջինն էր ողջ Մերձավոր Արևելքում), որի ձեռքում հայտնվեց երաժշտական ներկայացումներ բեմադրելու մենաշնորհը:

Ս. Չուխաճյանն իր կյանքի օրոք արդեն համաարևելյան երևույթ էր, հիմնադիրը մերձավորարևելյան երաժշտական թատրոնի: Նա առաջինն էր արևելյան երաժիշտներից, ով ստանալով մասնագիտական երաժշտական կրթություն և կատարե-

լապես տիրապետելով եվրոպական կոմպոզիտորական տեխնիկայի գաղտնիքներին՝ գտավ Արևելքի ու Արևմուտքի երաժշտական մշակույթների մերձեցման ուղիները, արևելյան երաժշտության մեջ արմատավորեց օպերային, սիմֆոնիկ ու կամերային երաժշտության ժանրերը: Նրա գործունեությունը մեծ նշանակություն ունեցավ թուրքական երաժշտության հետագա զարգացման համար. նա երաժշտական թատրոնի, մեներգային, խմբերգային ու նվագախմբային գրության եվրոպական սկզբունքների արմատավորողն է Օսմանյան կայսրության մեջ:

ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտում կարևորվում է կոմպոզիտորի ստեղծագործական ժառանգության ուսումնասիրության հարցը: Այդ շրջանակներում 2014 թ. դեկտեմբերի 12-ին ինստիտուտը ՀՀ ԿԳՆ գիտության պետական կոմիտեի աջակցությամբ գումարեց «Տիգրան Չուխաճյանի ստեղծագործությունը» թեմայով գիտական նստաշրջան, որի նպատակն էր համակողմանիորեն ներկայացնել կոմպոզիտորի ստեղծագործությունը և որոշարկել նրա տեղն ու դերը ինչպես հայկական, թուրքական, այնպես էլ համաարևելյան երաժշտական մշակույթի անդաստանում: Նստաշրջանի երկու նիստում լավեց 15 զեկուցում:

Առաջին նիստում Արվեստի ինստիտուտի թատրոնի բաժնի վարիչ, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, ՀՀ գիտության վաստակավոր գործիչ, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Հենրիկ Հովհաննիսյանը հանդես եկավ «Տիգրան Չուխաճյանի ժամանակը» վերնագրով զեկուցումով:

«Արշակ Երկրորդ» օպերայի գուլակյանական լիբրետոն» զեկուցման մեջ Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի հայ հին և միջնադարյան գրականության և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի վարիչ, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, ՀՀ մշակույթի վաստակավոր գործիչ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Աելիտա Դուխանյանը վերլուծեց հայոց անդրանիկ օպերայի գուլակյանական լիբրետոն հայ և օտար պատմիչների թողած աղբյուրների ուսումնասիրության համատեքստում: Բանախոսը նկատեց, որ հայոց արքա Արշակ Երկրորդի մասին առաջին պատմական փաստերը հայտնում է Փավստոս Բուզանդն իր «Հայոց պատմության» մեջ: Փաստերը քաղելով Բուզանդից՝ պատմահայր Մովսես Խորենացին, իր քաղաքական հայացքներից ելնելով,

Արշակ Երկրորդին ներկայացնում է խիստ քննադատված: Հետագա հայ պատմիչները հետևել են պատմահորը: Արմեն Գուլակյանի լիբրետոյում Արշակ Երկրորդը պատկերված է որպես հայրենասեր արքա, որի ճիշտ քաղաքականությանը խոչընդոտել են երկրի ներքին ու արտաքին թշնամիները: Հույն և բյուզանդացի պատմիչները, ինչպես Ամմիանոսն ու Պրոկոպիոս Կեսարացին, Արշակ Երկրորդին պատկերել են որպես Հայաստանի քաղաքական շահերին նվիրված արքա, որին պարսիկները արսուրեցին ու մահապատժի ենթարկեցին:

Արվեստի ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, արվեստագիտության դոկտոր Մարգարիտա Ռուխկյանը «Տիգրան Չուխաճյանը նոր ուսումնասիրությունների լույսի ներքո» զեկուցման մեջ նկատեց, որ այսօր հայ երաժշտագիտության մշակված ու հարուստ բնագավառներից է չուխաճյանագիտությունը, որը ներառում է Տիգրան Չուխաճյանի ստեղծագործությանը նվիրված մի շարք հիմնարար աշխատություններ, այդ թվում՝ Գեորգի Տիգրանովի, Մաթևոս Մուրադյանի, Գևորգ Գյոդակյանի, Նիկողոս Թահմիզյանի աշխատությունները, և ներկայացրեց երաժշտական չուխաճյանագիտության զարգացման արդի փուլը՝ անդրադարձալով Աննա Ասատրյանի մենագրություններին:

Ե. Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարանի տնօրեն, բանասիրական գիտությունների թեկնածու Կարո Վարդանյանի «Տիգրան Չուխաճյանի արխիվը» բանախոսությունը ներկայացրեց թանգարանի երաժշտական բաժնի աշխատակից Մարինե Մուշեղյանը: Նշեց, որ կոմպոզիտորի արխիվը Փարիզից Երևան է փոխադրվել 1933 թվականին՝ Արշակ Չոպանյանի օժանդակությամբ և ՀՕԿ-ի միջոցով: ՀՄԽՀ պետական թանգարանին հանձնված վեց կապոցները պարունակել են Տ. Չուխաճյանի ձեռագրերի զգալի մասը, այդ թվում՝ «Արշակ Բ», «Զեմիրե», «Լեբլեբիջի», «Արիֆ» և «Քյոսե Քեհյա» օպերաների թերի պարտիտուրները, նվագախմբի համար գրված հինգ երկ, մեկ զուգերգ, դաշնամուրային մեկ տրիո, «Մուրբ, սուրբ» հոգևոր եղանակի վոկալ-գործիքային մշակումը և մեկ դաշնամուրային պիես: Մա դարձել է Տ. Չուխաճյանի ֆոնդի հիմնական կորիզը, որն այնուհետև հարստացել է կոմպոզիտորի այլ նյութերով: 80 տարիների ընթացքում նվիրատվությունների միջոցով Եգիպտոսից, Բելրուսից, Փա-

րիզից Երևան են տեղափոխվել հաստիքներ կամ ամբողջական կտորներ կոմպոզիտորի ձեռագրերից, որոնք լրացրել են նրա օպերաների պարտիտուրները և կլավիրները, հայտնաբերվել են դրանց լիբրետոները: «Տ. Չուխաճյանի արխիվը, միավորների քանակի առումով (1012 միավոր), թանգարանի փոքր ֆոնդերից է, բայց բովանդակային իմաստով այն մեր ազգային հարստությունն է և նրա նկատմամբ ցուցաբերվում է հնարավորինս հոգատար վերաբերմունք», – նկատեց բանախոսը:

Երևանի Էրեբունի վարչական շրջանում 1958-ից գործող Տ. Չուխաճյանի անվան երաժշտական դպրոցի տնօրեն Նաիրա Վահանյանը ներկայացրեց «Էջեր Տիգրան Չուխաճյանի անվան երաժշտական դպրոցի պատմությունից» զեկուցումը:

Արվեստի ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, արվեստագիտության թեկնածու Անահիտ Չոյանի զեկուցման թեման էր «Տիգրան Չուխաճյանի «Լեբլեբիջի Հոր-հոր աղան» եզրույթային թատերական կյանքում»:

«Իմիտացիան Տիգրան Չուխաճյանի ստեղծագործություններում» զեկուցման մեջ Արվեստի ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, արվեստագիտության թեկնածու, դոցենտ Անահիտ Բաղդասարյանը բացահայտեց իմիտացիայի կիրառման դեպքերն «Արշակ Բ» օպերայում և կոմպոզիտորի e-moll ֆուգայում, որը հնչեց հատուկ նստաշրջանի համար իրականացված ինստիտուտի գիտաշխատող, արվեստագիտության թեկնածու, միջազգային մրցույթների դափնեկիր, դաշնակահարուհի Լիլիթ Արտեմյանի կատարմամբ: Բանախոսի եզրահանգումն էր, որ «Նմանակումը «Արշակ Բ» օպերայում և կոմպոզիտորի մյուս ստեղծագործություններում աներկբա հետաքրքրություն է ներկայացնում որպես հայ կոմպոզիտորական երաժշտության մեջ երաժշտական նյութի կերտման այս խիստ կարևոր միջոցի կիրառման առաջին փորձերից մեկը»:

Հավարտ առաջին նիստի՝ Արվեստի ինստիտուտի հայցորդ, Երևանի Պ. Չայկովսկու անվան մասնագիտական երաժշտական տասնամյակի տնօրեն Մարտուն Կոստանդյանը անդրադարձավ Չուխաճյանի «Canto Armeno» սիմֆոնիկ ստեղծագործության վերլուծությանը: Բանախոսի կարծիքով՝ «Սիմֆոնիկ նվագախմբի համար գրված Տ. Չուխաճյանի «Canto Armeno» պիեսը եվրոպական տեխնիկայի գրելաձևի համատեղման և եվրոպական ավանդույթի մեջ հայկական մեղեդիական մշակույթի բնական ներդրման առաջին առավել ակնառու նմուշներից է: Պիեսում Չուխաճյանն իրականացրեց Հայաստանի երաժշտության պատմության մեջ կարևոր քայլ. նա առաջին անգամ նկատեց հայկական մելոսի առավել բնորոշ գծերը և մարմնավորեց դրանք իր հրաշալի բարձրարժեք ստեղծագործության մեջ: Ըստ էության, սա ճեղ-

քում էր դեպի Հայաստանի նոր աշխարհիկ երաժշտական արվեստ: Հասկանալով դա՝ Չուխաճյանն իր պիեսին հաղորդեց օրհներգային բնույթ»:

Նստաշրջանի երկրորդ նիստում առաջինը Արվեստի ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, արվեստագիտության թեկնածու Նազենիկ Սարգսյանի «Պարային ժանրերը Տիգրան Չուխաճյանի ստեղծագործության մեջ (արևմտյան և արևելյան երաժշտական-պարային մշակույթների փոխազդեցության ասպեկտում)» զեկուցումն էր: Չուխաճյանի օպերաներից առանձին պարային դրվագների երաժշտական լեզվի վերլուծության ընթացքում հատուկ ուշադրություն դարձվեց եվրոպական և արևելյան տարրերի համադրության և զուգորդման տիպաբանությանը:

Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի ասիստենտ, արվեստագիտության թեկնածու Աննա Ադամյանը ներկայացրեց կոմպոզիտորի դաշնամուրային վալսերը: Զեկուցողը նկատեց, որ Տ. Չուխաճյանի ստեղծագործական ժառանգության մեջ իր յուրօրինակ տեղն է զբաղեցնում վալսը՝ թե՛ իբրև ժանր, թե՛ իբրև շատ ստեղծագործություններին բնորոշ բնույթ, շարադրանք: Այն գրավել է նրան և՛ դաշնամուրային, և՛ օպերային արվեստում: Վալսային բնույթի հատվածներ հանդիպում են գրեթե բոլոր օպերաներում. օրինակ, «Արիֆում» առաջին գործողության 6-րդ տեսարանում կանանց *Es-dur* խմբերգը, նույն գործողության 7-րդ ֆինալի Արիֆի և Մերիեմի *E-dur* զուգերգը, որը նաև փոխադրված է դաշնամուրի համար, «Քյոսե Քեհյա» օպերայում Պրեյլուդի երկրորդ բաժնի *f-moll* վալս-խմբերգը, առաջին գործողության 6-րդ տեսարանում Գյուլի *G-dur* վալսը, երկրորդ գործողության ֆինալից Քյոսեի *G-dur* վալսը և այլն: Բանախոսն անդրադարձավ «Անուրջներ» և «Լեբլեբիջի Հոր-հոր աղա» օպերայի թեմաներով գրված Մեծ վալսերին:

Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի դոցենտ, արվեստագիտության թեկնածու Վալենտին Թովմասյանի զեկուցումն էր «Տիգրան Չուխաճյանի «Արշակ Բ» օպերան»:

Արվեստի ինստիտուտի գիտաշխատող, արվեստագիտության թեկնածու, կինոգետ Արսեն Համբարձումովն անդրադարձավ Տիգրան Չուխաճյանի «Լեբլեբիջի Հոր-հոր աղա» օպերայի՝ Արման Մանարյանի էկրանավորմանը:

Արվեստի ինստիտուտի գիտաբարտուղար, արվեստագիտության թեկնածու Մարգարիտա Քամալյանը ներկայացրեց «Տիգրան Չուխաճյանի կերպարը հայ կերպարվեստում»: Բանախոսը նշեց, որ «Տ. Չուխաճյանի կերպարը հավերժացել է նաև կերպարվեստում՝ արվեստագետներ Երվանդ Քոչարի, Արշամ Շահինյանի, Երվանդ Ոսկանի, Վիգեն Ղազարյանի, Ալբերտ Սայանի և Վարդգես Ստեփանյանի ջանքե-

րով: Նրան պատկերող դիմաքանդակները՝ գիպսից, մարմարից, բրոնզից, թրծած կավից և դիմանկարները թարմ ու վառ են պահում մեծ արվեստագետի, անխոնջ անհատի հիշատակը, անհատ, որի երաժշտության գոհարները ցայսօր հուզում են մարդկանց սրտերը, արթնացնում սեր լավի ու բարու, արդարության և վեհության հանդեպ»:

Արվեստի ինստիտուտի գիտաշխատող, արվեստագիտության թեկնածու, կոմպոզիտոր և երգեհոնահար Հովհաննես Մանուկյանը հանդես եկավ «Տիգրան Չուխաճյանը Արևելքի և Արևմուտքի երաժշտության խաչմերուկում» բանախոսությամբ:

Գիտական նստաշրջանը եզրափակվեց Արվեստի ինստիտուտի տնօրենի տեղակալ, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Աննա Ասատրյանի՝ «Տիգրան Չուխաճյանի ստեղծագործության պատմական նշանակությունը» զեկուցմամբ:

Հավարտ գիտական նստաշրջանի՝ դրա մասնակիցներն ընդունեցին որոշում, որտեղ մասնավորապես ասվում էր, որ անհրաժեշտ է՝

1. իրականացնել Տ. Չուխաճյանի երկերի լիակատար ժողովածուի ակադեմիական հրատարակությունը: Այսօր կատարողներին և երաժշտասերներին անմատչելի են կոմպոզիտորի երկերի նոտաները, որոնց կարող է ծանոթանալ միայն գիտնական հետազոտողը: Հապաղելն անկարելի է, քանզի Չուխաճյանի ձեռագրերին՝ մատիտագիր պարտիտուրներին ու կլավիրներին սպառնում է ոչնչացման վտանգը. տասնամյակների ընթացքում խունացած՝ դրանք աստիճանաբար դառնում են դժվար ընթեռնելի,

2. Ալ. Սպենդիարյանի անվան օպերայի և բալետի ազգային ակադեմիական թատրոնում բեմադրել «Ջեմիրե», «Արիֆի խորամանկությունը», «Ինդիանա» և «Քյոսե Քեհյա» օպերաները, որոնք կդառնան թատրոնի խաղացանկի անբաժանելի մասը և հրնթացս հյուրախաղերի՝ կհնչեն աշխարհի տարբեր բեմերում,

3. Երևանում կանգնեցնել Տ. Չուխաճյանի հուշարձանը,

4. մայրաքաղաքում հիմնադրել Տ. Չուխաճյանի թանգարանը,

5. Ձևափոխել Երևան տեղափոխել և Կոմիտասի անվան զբոսայգու պանթեոնում ամփոփել Տ. Չուխաճյանի աճյունը:

Գիտական նստաշրջանը ծառայեց իր նպատակին՝ համակողմանիորեն ներկայացվեց կոմպոզիտորի ստեղծագործությունը, որոշարկվեց նրա տեղն ու դերը ինչպես հայկական, թուրքական, այնպես էլ համաարևելյան երաժշտական մշակույթի անդաստանում: Գիտական նստաշրջանի զեկուցումների ժողովածուն օրերս լույս տեսավ:

ԱՆՆԱ ԱՍԱՏՐՅԱՆ